

A „Kulcskeresők” elé

Hogy teát vagy tejeskávét főzök-e reggelire, nem nagy különbség, de azért döntés. Más példa. Az orvos sosem bocsátja meg, ha éjszaka felzavarom, és elhívom egy múltó rosszullettől szenvedőhöz. De ha — ettől féltemben — nem hívok orvost, és a múltó rosszulletnek halál a vége, azt viszont én nem bocsájtanam meg magamnak soha. Ennek a döntésnek már nyomatéka van. Hát még ha elémbe áll egy útonálló, s rám fogja revolverét! Egy szempillantás alatt határoznom kell, hogy lelek kiutat. Ha rávetem magam, hogy megelőz-em, ha előrántom a pénztárcámat, vagy ha lába elé vetem magam, s életemért könyörgök. . . Itt már a lét a tét.

Ilyen vagy-vagyok közt telik el életünk. Állandóan valamiféle „helyzetben” vagyunk, ismételten választanunk kell, hogy emeből kiutat keressünk amabba a helyzetbe, mely lehet jobb, de lehet rosszabb is az előzőnél, döntésünktől függően. Olykor magunk teremtjük helyzetünket, máskor történelmi erők determinálják, de akár helyesen, akár helytelenül, mindig mi magunk választunk irányt a válaszút előtt.

Hogy jól-e vagy hibásan, az rajtunk áll, s azon múlik, hogy jól vagy hibásan működik-e a helyzetelemző képességünk. Ha visszatekintünk elmúlt éveinkre, mindig tisztán látjuk, helyesen vagy helytelenül jártunk-e el egy adott szituációban. Ugyanilyen élesen látók vagyunk, ha visszapillantunk ezeréves történelmünkre. Utólag persze könnyű okosnak lenni. „Ha Kossuth Bécs előtt. . .” — mondjuk negyvennyolcra. „Ha én akkor nem megyek hozzá a völegényemhez. . .” — mondhatja egy boldogtalan asszony. Minden helyzetnek az ad feszültséget, hogy *benne* vagyunk, de *belőle* nem látni a jövőt. Ezért épül minden dráma elsősorban helyzetekre.

Igy utólag, a mából hátra az is kiviláglik, hogy — csak magamról beszélve — sokszor mondtott csődöt helyzetelemző képességem. Például azért, mert nem a józan észre, hanem indulataimra hallgattam, ami vérmérséklet kérdése. Ugyanez érvényes nemzetünk ezeréves életfolyására is. Beléptünk a háborúba, amikor nem kellett volna, és nem ugrottunk ki belőle, amikor kellett volna. A józan ész mindkét esetben mást — jót tanácsolt. Akik döntöttek, nem hallgattak rá.

Amikor a „Kulcskeresők” megírásának nekiláttam, ennek a helyzetet elemző képességünknek a működését próbáltam nyomon követni. Olyan helyzetet kerestem, melyben — mint a fentebb írtam — a lét a tét; de azon voltam, hogy egy mindennapos, könnyen ellenőrizhető eseményt válasszak alaphelyzetül. A Malév menetrendszerű prágai gépének ferihegyi leszállása hétköznapi esemény, rutinmunka, habár a gépen negyven utas és ötfőnyi személyzet tartózkodik. Veszélyhelyzet? Csak lehetőségeiben. A valóságban nem, mert eddig nem történt, s ezután sem történhet a leszállás közben tragikus fordulat.

Ráadásul a parancsnok elsőrendű pilóta. Ha beérné azzal, amire megtanították, s amit eddigi munkájában tapasztalt, ha betartaná a gép kezelési utasításait, és a légitársaságnak a leszállásra vonatkozó előírásait, másszóval, ha

csak annyit tenne, amennyit a helyzet diktál, simán földet érne. De ő merő becsvágyból hajtva nem így dönt.

— „A repülésnek — mondja — van egy átlaga, de én hacsak tehetem, átlagon felül repülök.” Most is, szükségtelenül, ki akar tenni magáért, és — ismét az ő szavaival „nem egészen szabályosan száll le”, s ezzel megrémíti utasait, magára haragítja feletteseit, derékba töri egész karrierjét. Szabvány helyett bravúr: ez volt a hibás döntés oka. S egy kudarc a következménye.

Ebben a kudarc-helyzetben kezdődik a darab. A bukás nem okvetlenül jelent alulmaradást. Ha belátjuk hibánkat, felmérjük okait, s levonjuk a következményeket, még hasznot is húzhatunk belőle. Így tesz, aki a maga kárán tanul, aki tehát ésszerűen elemzi a vereség helyzetét. Az én hőszám azonban nem így jár el, hanem átkölti, megszipí, és siker-élménnyé formálja a kudarc-élményt. Ő is az érzelemre hallgat az értelem helyett, mint én is, mások is, akik csak így tudjuk elviselni a vereség állapotát. Egy álmodott siker is jobb a vereség beismerésénél.

A „Kulcskeresők” látszatra egy elveszett lakáskulcsot keresnek. Valójában a helyzet kulcsát keresik, de azt épp oly kevéssé lelik meg, mint a lakásukét. Egy Kanadából érkező, magyar származású, Nobel-díjas tudós, a prágai gép utasa az egyetlen, aki megtalálja a kulcsot, azaz tisztán látja a bukást. Őt idézem, azt a nyilatkozatát, amelyet a rá váró rádióriporternek a repülőtéren adott.

Hang a megnetofonból: (Lefojtott indulattal) Hagyjon, kérem. Nem nyilatkozom. Kanadától idáig nem izgattam föl magam, végig hetvenes volt a pulzusom, normális a vérnyomásom. És tessék! De nem azért, mert innen egyszer már világgá kergettek, hanem... Kérem, hagyjuk abba. Amikor itt, a halántékomon kidudorodik az ér... Látja? Akkor nem is kell vérnyomásmérő. Elég az, amit végigcsináltam. Pedig, és ez a furcsa maguknál, megesküszöm rá, hogy ez a repülőgép jó, a személyzete képzett, a pilótája elsőrangú, és... És mi ott zötyögünk a vadvirágos réten bele a semmibe... Hogy csinálják ezt? Mikor jönnek rá, mi mire való? Egy kalapács: szöget a falba verni, az a kocsonyás anyag a fejünkben: gondolatokat termelni, és ha jön a vonat, akkor aláfeküdni, vagy fölülni rá: az kettő! Itt van maguknál valami zavar, és ezért átkozom azt a percet, amikor... Hagyjuk, nem izgatom föl magam. De azt nem felejttem el, azt a zötyögést a sírkövek között, és ha ezentúl kérdeznek, ezt fogom felelni: „Micsoda? Hogy mondta? Milyen ország? Én ilyen nevű országot nem ismerek! És most legyen szíves megmutatni, hol a jegyiroda, és hogy jutok leggyorsabban vissza Kanadába.